

KALLIOMAALAUSTEN TOPOGRAFIAA

Timo Sepänmaa

Johdanto

Tämä artikkeli pohjautuu paljolti kirjoittajan ”Kalliotaiteen dokumentointi” -seminaarissa pitämään ”Kalliomaalaukset muinaisjäännösryhmänä” – esitelmään ja siihen liittyvään oheismonisteeseen ⁱ. Samaa aineistoa on myös Museoviraston julkaisun ”Arkeologinen inventointi” artikkelissa ”Kalliomaalausten inventointi” (Poutiainen & Sepänmaa 2000). Kyseisen artikkelin lähestymistapa on käytännönläheinen – siinä neuvotaan muun muassa mitä varusteita etsintäretkille on syytä ottaa mukaan jne. ⁱⁱ Näitä seikkoja ei tässä artikkelissa käsitellä.

*Kalliomaalausta tarkastetaan Joutsan Viherinkoskella kesällä 2001.
Vasemmalta: Seppo Kinos, Eero Siljander, Pekka Kivikäs. Kuva: Timo Sepänmaa*

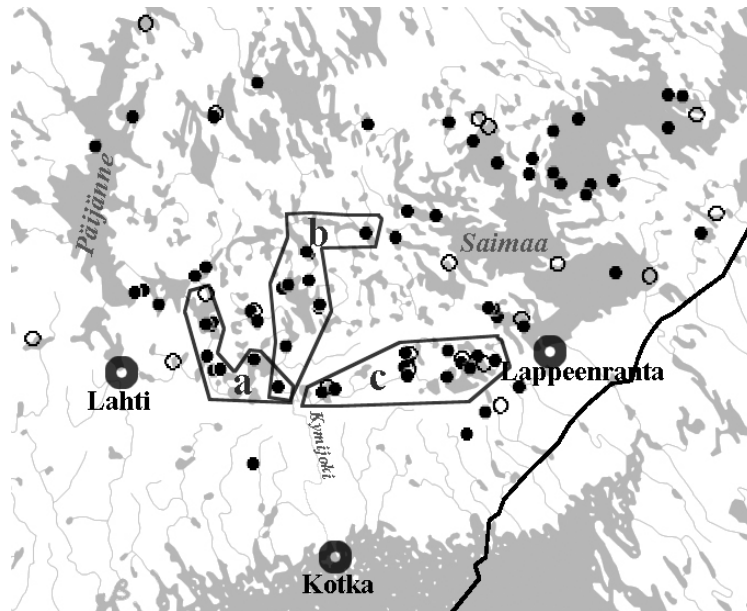

Kartta 1. Suomen kalliomaalaukset vuoden 2006 alussa.
Piste = varma, ympyrä = epävarma kalliomaalaus.

Kirjoittaja on erikoistunut eri tyyppisten muinaisjäännösten etsimiseen eli inventointiin. Tässä artikkelissa kalliomaalauksia tarkastellaan inventoijan näkökannalta, yhtenä muinaisjäännösryhmänä muiden joukossa, niille ominaisia topografisia tekijöitä ja levinneisyyttä verrataan muihin muinaisjäännöksiin ja pohditaan maalausten nykyiseen levinneisyyskuvaan vaikuttaneita seikkoja. Kalliotaitteen viestiä tai semiotiikkaa ei tässä artikkelissa lähemmin tarkastella.ⁱⁱⁱ

Kalliomaalauksen levinneisyys ja määrä

Tällä hetkellä (kevällä 2006) Suomesta tunnetaan noin 95 kalliomaalausta, joista muutama on tehty suuriin siirtolohkareisiin. Lisäksi tunnetaan kolmisenkymmentä punaväriäikäkkää tai muuten epävarmaa maalausta. Ainakin osassa punaväriäikäkkäistä on hyvin mahdollisesti kysymys tuhoutuneista kalliomaalauksista – tai ehkä jo alunperinkin vain pelkän läikän muodostaneista maalauksista. Maalauksen levinneisyys on selvästi painottunut kaakkoiseen Suomeen.

Kartta 2. Kaakkoisen Suomen kalliomaalaukset. Selitykset: a) Päijänteen lasku-uoma Heinolasta Kuusankoskelle, b) Matkuslammen lasku-uoma (eli Mäntyharjun reitti), c) Kärenlammen lasku-uoma. Symbolien selitykset samat kuin kartassa 1.

Suhde vesistöihin

Keskeinen tekijä kalliomaalausten sijainnissa on veden läheisyys. Useimmissa tapauksissa näyttää siltä, että kalliopinta on maalausta tehtäessä laskenut suoraan veteen. Joissakin tapauksissa maalauksen edustalla taas on kallioterassi tai kiviä, joilta käsin maalaus on voitu tehdä. Näissäkin tapauksissa näyttää siltä, että tärkeintä on ollut maalauksen hyvä näkyvyys ja tavoitettavuus järven puolelta.^{iv}

Toinen pääkriteeri on maalausten sijainti kulkukelpoisten vesireittien varrella - varsin usein näiden kapeikoissa tai haarautumien läheisyydessä – siis kulun kannalta keskeisillä paikoilla. Kovin suojattomiin paikkoihin - esimerkiksi selkävesien keskelle - ei maalauksia juurikaan näy tehdyn. Myös muun arkeologisen aineiston perusteella sisävesialueiden suurilla selkävesillä on kivikaudella liikuttu ja asuttu melko vähän.^v Vesireiteiltä syrjässä olevat hienotkin kalliot on yleensä jätetty maalaamatta ja vastaavasti vesireittien kannalta keskeisillä paikoilla sijaitsevat vaatimattomammatkin kalliot ovat saattaneet kelvata maalauspaikoiksi.

Maalaukset ovat yleensä muinaisten suurjärvien äärellä tai niiden lasku-uomien varsilla. Maalaukset eivät kaikissa tapauksissa ajoitu juuri kyseisiin suurjärvien tai muinaisten lasku-uomien vaiheisiin. Muinaisia suurjärviä, joiden rannalta tunnetaan maalauksia ovat:

- Muinais-Saimaa, 30 varmaa ja 8 epävarmaa maalausta
- Muinais-Päijänne, 10 varmaa ja 2 epävarmaa maalausta
- Muinais-Puula, 4 maalausta
- Koitere, 1 varma ja 1 epävarma maalaus
- Lappeenrannan, Luumäen ja Miehikkälän alueella, ensimmäisen Salpausselän eteläpuolella sijainnut, nykyisin hävinnyt suurjärvi, joka on nimetty Selänelänjärveksi, ilmeisesti 4 maalausta
- Muinais-Näsijärvi, 1 maalaus

Muinais-Päijänteen ja Muinais-Saimaan lasku-uomien Kymijoen vesistöalueelta tunnetaan suurin osa Suomen kalliomaalauksista (kartta 2). Tämä alue voidaan jakaa:

- a) Päijänteen lasku-uomaan (5000 eKr. -) Heinolasta Kuusankoskelle, 7 varmaa ja 1 epävarma maalausta + Pakanavuori (korkeussijaintinsa perusteella Iitin Kotojärven Haukkavuoren liittyminen tähän uomaan on epävarmaa)
- b) Muinais-Saimaan Matkuslammen lasku-uomaan (4800-4000 eKr.) Mäntyharjulta Jaalan Verlaan, 9 maalausta + Pakanavuori
- c) Muinais-Saimaan Kärenlammen lasku-uomaan (4400-3700 eKr.) Saimaalta (Luumäen / Lemin) Kivijärven kautta länteen Kuusankoskelle, 15 varmaa ja 5 epävarmaa maalausta.

Kuusankosken Voikkaan Pakanavuori sijaitsee Päijänteen ja Matkuslammen lasku-uomien yhtymäkohdan alapuolella, siis molempien vesialueiden piirissä.

Kymijoen alueeseen liittyviä, mutta edellisiin uomiin kuulumattomia ovat lisäksi Jaalan Karijärven maalaukset (2 varmaa ja 1 epävarma), jotka liittyvät ilmeisesti reittiin Heinolan Konnivedeltä Jaalan kirkonkylän tienoille. Heinolan Ala-Rievelin kaksi maalausta voidaan laskea kuuluviksi joko Päijänteen lasku-uomaan tai Konnivedeltä Mäntyharjulle tai Puulavedelle kulkevaan reittiin.

Näiden lisäksi maalauksia tunnetaan pienempien vesireittien varrelta, usein vedenjakajapaikoilta. Näitä paikkoja voidaan ryhmitellä esimerkiksi seuraavasti:

- 1) Rannikon ja sisävesialueiden väliset kulkureitit
 - a. Ensimmäisen Salpausselän eteläpuolella olevat maalaukset Kaakkois-Suomessa (5 kpl). Alueella on ollut edellä mainittu suurjärvi, Selänalusjärvi, jonka rannalla ilmeisesti 4 maalauksista on sijainnut. Tämä muinainen suurjärvi sekä sen jäänteet ovat olleet Suomenlahden koillisen pohjukan ja Kivijärven välisellä kulkureitillä.
 - b. Helsingin seudun maalaukset (4 varmaa ja 1 epävarma). Näistä ainakin osa saattaa olla jopa meren rannalla oleviin kallioihin maalattuja. Joka tapauksessa ne ovat olleet varsin lähellä rannikkoa. Näyttää siltä, että näidenkin kohdalla on kyse rannikon ja sisävesialueiden välisestä kulkureitistä (lähinnä rannikon ja Lohjanjärven - Hiidenveden välin tai rannikolta Vantaanjoen pohjoisille latvoille kulkevasta vesireitistä).

- 2) Suurten sisävesialueiden väliset vedenjakaja-alueet
 - a. Uukuniemi, Ylä-Kuorejärvi: Muinais-Saimaan Pyhäjärven ja Laatokkaan laskevan Ihalanjoen välisellä vedenjakajalla
 - b. Rautjärven maalaukset (1 varma ja 1 epävarma) Saimaan ja Laatokan välisellä vedenjakajalla, I ja II:n Salpausselän välisellä alueella
 - c. Luopioinen, Salminkallio: Kokemäenjoen vesistön ja Päijänteen välisellä vedenjakaja-alueella
 - d. Lammin Pääjärvellä sijaitseva Hopeakallion punaväriläiskä on myös Kokemäenjoen latvavesistössä, Päijänteen vesialueen tuntumassa.
 - e. Mikkeli, Verijärvi: Saimaan ja Puulaveden välinen vedenjakaja-alueella. Voidaan laskea myös Muinais-Puulan piiriin kuuluvaksi

3) Koillismaan maalaukset

Useiden suurten vesialueiden välisellä vedenjakaja-alueella (Suomussalmen Värikallio ja Kuusamon Julma-Ölkky). Länteen, Pohjanlahteen laskevat ainakin Oulujoki ja Iijoki, itään, Vienanmereen muun muassa Vienan Kemijoki.

4) Jyväskylän mlk:n Halsvuori

Sijainniltaan toistaiseksi ainutlaatuinen Suomessa. Sijaitsee korkealla, "toissijaisella" vedenjakaja-alueella. Edustalla on pieni lampi, mutta ei vesikulkureitin varrella. Paikka on noussut vedenpinnan yläpuolelle ilmeisesti heti mannerjään vetäytymisen jälkeen, Yoldia-kaudella. Pari hieman suurempaa (läpimitaltaan 1-2 km) järveä sijaitsee noin 1 km luoteeseen. Maalaus on Muinais-Päijänteen Leppäveden sekä ns. Vehniän reitin välissä. Näiden vesistöjen välillä olisi useita mahdollisia parempiakin reittejä – maareitin varrella sijaitsevaksi paikaksi kuitenkin mahdollinen. Halsvuori on näyttävimpiä kalliojyrkänteitä kymmenien kilometrien säteellä.

Miksi muinaiselta merenrannalta ei ole löytynyt varmoja kalliomaalauksia? Timo Miettinen on muutamien kymenlaaksolaisten harrastajien kanssa etsinyt järjestelmällisesti kalliomaalauksia Kymenlaakson kivikautiselta rannikkoalueelta. Laajat etsinnät ovat olleet tuloksettomia.^{vi} Tämä on hyvin kiinnostava ja merkittävä havainto. Kymenlaakson pohjoisosahan

(sisävesialue) on Suomen tiheimpiä kalliomaalausalueita. Kallioperä on samaa, kalliomaalauksille hyvin soveltuvaa rapakiveä käytännössä koko Kymenlaaksossa – siis sekä rannikolla että sisämaassa. Timo Miettinen on edellä mainittujen tuloksettomien inventointien pohjalta päättänyt, että rannikkoalueen väestö ei ole tehnyt maalauksia – niiden tekeminen olisi jostakin syystä kuulunut pelkästään sisävesialueen väestölle^{vii}. Vaikka havainto kalliomaalausten puuttumisesta Kymenlaakson rannikkoalueelta on hyvin merkittävä ja luotettava, ei asiaa tulisi yleistää koskemaan koko Suomea. Ei ainakaan kunnes myös muilla muinaisilla rannikkoalueilla on järjestelmällisesti inventoitu kalliomaalauksia^{viii}.

Suhde muihin muinaisjäänneksiin ja maaperään

Harri Nyman teki vuonna 1995 selvityksen kalliomaalauksista 5 km:n säteellä olevista kiinteistä muinaisjäänneksistä^{ix}. Kyseessä oli arkistomateriaalin kokoaminen ja tässä työssä ei tehty lähempää analyysiä. Myöskään hajalöytöjä ei otettu mukaan. Analysoimattomasta materiaalista ei voida tehdä johtopäätöksiä kalliomaalausten suhteesta muihin kiinteisiin, lähinnä kivikautisiin, muinaisjäänneksiin. Lyhyesti voidaan todeta, että joidenkin maalausten läheisyydestä tunnetaan runsaasti muinaisjäänneksiä ja toisten läheisyydestä taas ei lainkaan. Jälkimmäisissä tapauksissa löydöttömyys voi johtua yksinkertaisesti siitä, että alueella ei ole etsitty muinaisjäänneksiä tai vastaavasti siitä, että maalauksen lähistöllä ei satu olemaan esihistoriallisille asuinpaikoille sopivia paikkoja.

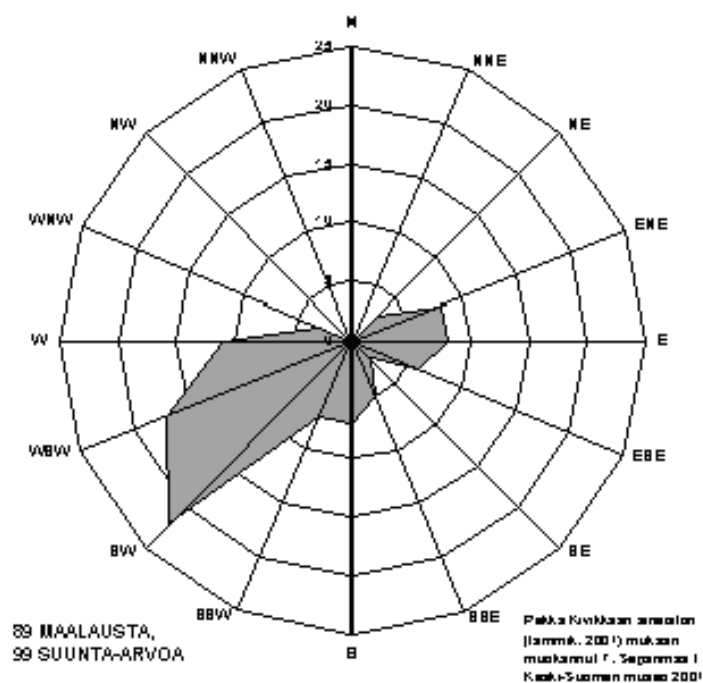
Yleistäen voidaan sanoa, että sekä kalliomaalauksilla että esihistoriallisilla pyyntikulttuuriin liittyvillä asuinpaikoilla ja hajalöydöillä on samankaltainen suhde vesistöihin: ne sijaitsevat aivan muinaisten vesistöjen äärellä, mielellään suurten järvien ja / tai tärkeiden vesireittien varsilla. Suhde maa- ja kallioperään vain on toisenlainen: kalliomaalaukset sijaitsevat tietysti kallioisilla alueilla ja asuinpaikat yleensä asumisen kannalta miellyttävämmässä maaperässä.

Muutaman maalauksen välittömästä läheisyydestä tunnetaan asumiseen liittyviä merkkejä^x. On epävarmaa, ovatko kyseessä ”tavalliset” asuinpaikat, vai liittyvätkö ne itse kalliomaalaukseen ja sen äärellä tehtyihin toimituksiin.

Kalliomaalauksen suuntautuneisuus

Suuntautuneisuudella tarkoitetaan tässä sitä, mihin ilmansuuntaan maalauspinna (seinämä) aukeaa. Kalliomaalauksessa voi luonnollisesti olla useita eri suuntautuneisuuksia. Tässä artikkelissa suuntautuneisuudet on jaoteltu 8 pääilmansuunnan ja 8 väli-ilmansuunnan eli 16 ilmansuunnan mukaisesti ja ne on esitetty ns. kompassiruusuna.^{xi} Aineistona on käytetty pääasiassa Pekka Kivikkään "Kalliomaalaukset" -kirjassa (1995) ilmoittamia maalauspinnojen suuntautuneisuuksia (61 maalausta, 68 suuntausta). Tämän jälkeen löytyneiden maalausten osalta suuntautuneisuudet ovat joko Pekka Kivikkään ilmoittamia tai peruskartoilta arvioituja. Aineistossa on 89 maalausta ja 99 suuntautuneisuutta.^{xii}

KALLIOMAALAUSPINTOJEN SUUNTAUTUNEISUUS

Kaavio 1. Kalliomaalauksien suuntautuneisuus.

Saadussa kompassiruusussa on piirteitä, jotka ansaitsevat lähempää tarkastelua ja pohdintaa.

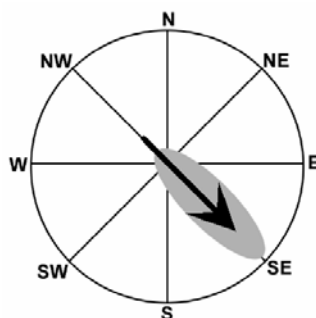
Jo ensi silmäyksellä nähdään, että valtaosa maalauspinnoista on suuntautunut lounaaseen tai läheisiin ilmansuuntiin. Selvä piikki on myös suunnilleen päinvastaisessa suunnassa eli idässä ja itäkoillisessa. Pohjoiseen ja lähi-ilmansuuntiin osoittavia maalauksia on vain yksi. Erityisen kiinnostavaa on kuitenkin kaakkoon ja lähi-ilmansuuntiin aukeavien maalausten vähäisyys. Kuvion perusteella näyttää siltä, että maalauspinnoille on ainakin johonkin aikaan vuodesta, johonkin kellonaikaan osuttava suoraa auringonvaloa. Tästä säännöstä näyttäisikin olevan vain yksi poikkeus. Jos auringonvalon määrä on tärkein tekijä, tuntuu kaakkoisten ilmansuuntien maalausten vähäisyys erityisen hämmästyttävältä - paistaahan aurinko kaakosta täsmälleen yhtä monta tuntia vuorokaudessa ja vuodessa kuin lounaasta. Suoraan etelään aukeavien kalliopintojen tulisi auringonvalon suhteen olla suotuisimpia.^{xiii}

Onko kyse vain eroista eri suuntiin osoittavien sopivien kalliopintojen määrissä? Mikäli geologisiin yleisesityksiin on luottaminen, tulisi kalliiojyrkänteitä esiintyä eniten mannerjäätään etenemissuunnan puoleisessa osassa kalliota - ns. suojasivulla - eli eteläisessä Suomessa nimenomaan kaakossa (kaavio 2). Tämän vinoutuneen suuntautuneisuuskuvion tulkinta vaatii vielä lisähavaintoja ja pohdiskelua. Yksi mahdollinen selitysmalli perustuu edellä esitettyihin, yleensä selvinä pidettyihin kriteereihin kalliomaalauspinnojen suuntautumisen suhteen eli toisaalta sopivien kalliopintojen esiintymiseen, toisaalta näihin suuntautuvan auringonvalon määrään. Tässä on esitetty tarkennus pystysuorien kalliopintojen esiintymisen suhteen.

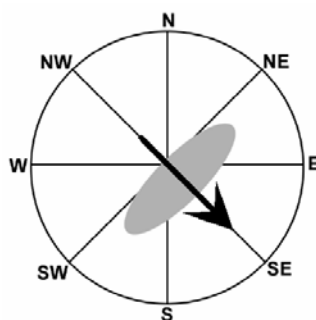
Kaavio 2. Kalliiojyrkänteiden sijainti suhteessa mannerjäätikön etenemissuuntaan

Kalliojyrkänteitä on teoriassa syntynyt (mannerjään liikkeen vaikutuksesta) eniten kallioiden kaakkoisille sivuille, jolloin saadaan kaavion 3 kaltainen (hyvin kaavamaisesti esitetty) kalliojyrkänteiden suhteellinen jakautuma ilmansuuntien suhteen.

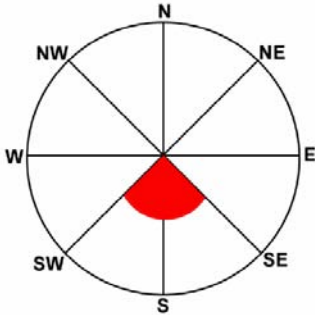
Kaavio 3. Kalliojyrkänteiden suhteellinen määrä eri ilmansuunnissa, kun irtainten maalajien peittävää vaikutusta ei ole huomioitu. Nuoli kuvaa mannerjätikön etenemissuuntaa.

Tässä ei kuitenkaan ole otettu huomioon sitä, että mannerjäätikkö, samalla kun on murtautunut kallioita synnyttäen jyrkänteitä, on kasannut nimenomaan kaakon eli suojasivun puolelle paksuimmat moreenikerrostumat. Jos moreenin peittämät kalliopinnat otetaan huomioon (eli poistetaan kaaviosta) saadaan kaavion 4 kaltainen suhteellinen jakautuma^{xiv}.

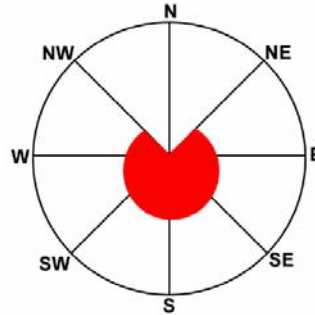

Kaavio 4. Kalliojyrkänteiden suhteellinen määrä eri ilmansuunnissa, kun moreenin peittävä vaikutus on huomioitu. Nuoli kuvaa mannerjätikön etenemissuuntaa.

Kaavioissa 5 ja 6 on esitetty auringonvalon tulosuunnat talvella ja kesällä.

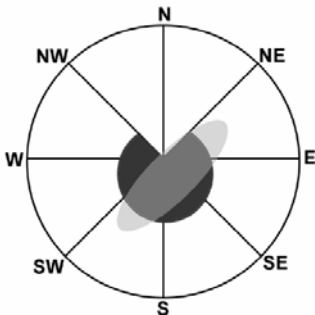

Kaavio 5. Auringonvalon tulosuunnat talvella.

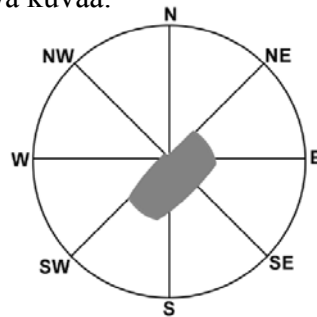

Kaavio 6. Auringonvalon tulosuunnat kesällä.

Kun sopivien kalliopintojen esiintymistä (kaavio 4) sekä auringonvalon määrää (tässä maksimi eli kesäinen tilanne, kaavio 6) kuvaavat kaaviot asetetaan päällekkäin saadaan kaavio 7. Kun tästä erotetaan alue, jossa molemmat tekijät täyttyvät, saadaan kaavio 8. Tämä muistuttaa jo varsin paljon kompassiruusussa (kaavio 1) esitettyä kuvaa.

Kaavio 7. Kaaviot 4 ja 6 asetettuna päällekkäin.

Kaavio 8. Kaavioille 4 ja 6 yhteinen alue.

Edellä esitetty selitys maalauspintojen merkillisesti vinoutuneelle suuntautuneisuuskuvioille on siis kirjoittajan rakentama hypoteesi. Se vaatii jatkossa lisää pohdintoja ja keskustelua.

Ajoitus ja kulttuuriyhteys

Kalliomaalaukset on yleensä maalattu suoraan vedenpinnalta, joten ne voidaan ajoittaa rannansiirtymiskronologian perusteella. Kalliomaalausten inventoijan onkin oltava kohtalaisesti perillä tutkimansa alueen vesistöhistoriasta.

Vanhimmat ajoitettavat kalliomaalaukset Suomessa ovat varhaiskampakeraamiikan (5100–4100 eKr.) ajalta ^{xv}. Tyypillisen kampakeraamiikan aikana (4100 – 3550 eKr.) kalliomaalaukset yleistyvät lähes räjähdysmäisesti. Pronssikaudelle (1500 – 500 eKr.) tultaessa kalliomaalausten teko hiipuu ja näyttää kokonaan lakkaavan pronssikauden kuluessa. ^{xvi} Samoihin aikoihin myös eläinpääveistosten tekeminen loppuu. ^{xvii} Suomen kalliomaalaukset näyttävät siis liittyvän nimenomaan tyypillisen kampakeraamiikan aikaan ja sitä seuraavaan kivikauden loppujaksoon. Kaakkois-Suomessa on selvästi tiheimmin kalliomaalauksia. Samoilla seuduilla myös tyypillistä kampakeraamiikkaa esiintyy runsaasti ^{xviii}.

Kuvastavatko kalliomaalausten esiintymisalueet nimenomaan seutuja, joilla on asunut erityisen aktiivisesti maalauksia tehnyttä väestöä? Vai liittyvätkö maalaukset mahdollisesti eri väestöryhmien välisiin kontaktialueisiin? Suomusjärven kulttuurin ajalta, jolloin selvää kulttuurista eriytymistä ei Suomessa vielä näy syntyneen, ei varmoja maalauksia tunneta. Varhaisimmat (ajoitettut) maalaukset ovat varhaiskampakeraamiikan ajalta, jolloin Suomen eri osien välillä jo syntyy selvää kulttuurijakoa ^{xix}. Maalausten teon ”kulta-aika” liittyy tyypillisen kampakeraamiikan vaiheeseen, jolloin uusi keramiikkatyyppe (uutta väestöä?) leviää nopeasti laajalle alueelle. Tyypillinen kampakeraamiikka leviää kautta Suomen, mutta monessa osassa maata säilyy varhaiskampakeraamiselta ajalta periytyviä ryhmiä. Tällaisia ovat esim. rannikkoalueella, pääasiassa lounaisessa Suomessa, tavattava Jäkärän ryhmä, Itä-Suomessa, pääasiassa Saimaan seudulla esiintyvä ns. varhaisen asbestikeramiikan ryhmä sekä Pohjois-Suomessa esiintyvä Säräisniemi 1 – ryhmä. Näyttää myös siltä, että viimeistään tyypillisen kampakeraamiikan aikana rannikkoalueen väestö erikoistuu hylkeenpyyntiin kun taas sisämaassa jatketaan metsästystä vanhaan malliin, erikoistumatta sen kummempin mihinkään lajiin. Voisi ehkä ajatella, että tyypillisen kampakeraamiikan aikana olisi syntynyt aikaisempaa selvemmin eroavia kulttuurialueita, jolloin eri ryhmien raja-alueita (kontaktialueita) olisi tullut entistä suurempi tarve merkitä, muun muassa kalliomaalauksin.

Yhteenvetoa

Kalliomaalausten tämänhetkinen levinneisyys on selvästi kaakkoinen. Kuvastaako tämä todellista (alkuperäistä) tilannetta vai onko tälle löydettävissä muuta selitystä? Yksi luonnollinen selitys laajoihin ”valkoisiin aukkoihin” levinneisyyskartalla on yksinkertaisesti se, että suuressa osassa Suomea ei kalliopintoja juurikaan esiinny (ovat moreenikerrosten alla). Joillain alueilla taas – vaikka pystysuoria kalliopintoja esiintyykin – kallio on laadultaan helposti rapautuvaa, jolloin mahdolliset maalaukset ovat tuhoutuneet ^{xx}.

Yhtenä tärkeimmistä kalliomaalausten, kuten muidenkin muinaisjäännösten, levinneisyyskuvaan vaikuttavista tekijöistä on inventointitilanne. Kalliomaalausten etsiminen on ehkä ollut intensiivisintä alueilla, joilta niitä aikaisemminkin on tunnettu. Viimeiseen runsaaseen 10 vuoteen ei kuva maalausten levinneisyydestä ole olennaisesti muuttunut, vaikka uusia maalauksia onkin löytynyt kohtalaisesti. Uusimmat maalauslöydöt ovat yleensä olleet tunnettujen keskittymien sisällä tai laidoilla. ^{xxi} Lisäksi kalliomaalausten etsiminen on viime aikoina ollut pääasiassa innostuneiden harrastajien harteilla. Kalliomaalausten inventoinnin hyvin taitavia harrastajia taas on Suomessa arviolta alle kymmenen henkeä, jotka lähes kaikki asuvat Keski-, Itä- ja Kaakkois-Suomen kalliomaalausalueilla. Harrastajilta on kohtuutonta odottaa järjestelmällisiä inventointeja satojen kilometrien säteellä asuinpaikastaan ^{xxii}. Paras keino olisikin, että osaavia, aktiivisia harrastajia saataisiin eri puolelle Suomea.

On todennäköistä, että toista kaakkoisen Suomen kaltaista kalliomaalaustihentymää ei tule löytymään. Eri puolilla maata on kuitenkin varmasti lukuisia löytymättömiä kalliomaalauksia.

Lähteet:

Carpelan, Christian 1974: Hirven- ja karhunpäeesineitä Skandinaviasta Uralille. Suomen museo 1974.

Carpelan, Christian 2000: Sivullisen mietteitä kalliokuvien äärellä. Muinaistutkija 4/2000.

Grönhagen, Juhani 1994: Ristiinan Astuvansalmi – muinainen kulttipaikkako? Suomen museo 1994.

Jussila, Timo 1999: Saimaan kalliomaalausten ajoitus rannansiirtymiskronologian perusteella. Teoksessa: Saimaan ja Päijänteen alueen kalliomaalausten sijainti ja syntyäika. Kalliomaalausraportteja I. Kopijyvä. Jyväskylä.

Kivikäs, Pekka 1995: Kalliomaalaukset - muinainen kuva-arkisto. Atena. Jyväskylä.

Kivikäs, Pekka 1997: Kalliomaalausten kuvamaailma. Atena. Jyväskylä.

Kivikäs, Pekka 2000: Kalliokuvat kertovat. Atena. Jyväskylä.

Kivikäs, Pekka 2005: Kallio, maisema ja kalliomaalaus. Minerva. Jyväskylä.

Lahelma, Antti 2006: *Uhritulua Valkeisaaressa. Kalliomaalauksen edustalla järjestettyjen kaivausten tuloksia ja tulkintaa.* Julkaisussa: Aurinkopeura 3, toimittaja: Helena Saarikoski. Suomen muinaistaideseuran julkaisu. Tallinna.

Lehtinen, Leena & Sepänmaa, Timo 1994: Pihlajaveden alueen muinaisjäännösten inventointi. Savonlinnan maakuntamuseo. (Julkaisematon raportti.)

Miettinen, Timo 2000: Kymenlaakson kalliomaalaukset. Kymenlaakson maakuntamuseon julkaisuja n:o 27. Kotka.

Nyman, Harri 1995: Kalliomaalauksista 5 km:n säteellä sijaitsevat kiinteät muinaisjäännökset. Teoksessa: Pekka Kivikäs: Kalliomaalaukset – muinainen kuva-arkisto. Atena. Jyväskylä.

Poutiainen, Hannu & Sepänmaa, Timo 2000: Kalliomaalausten inventointi. Teoksessa: Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Museoviraston julkaisu. Jyväskylä.

Poutiainen, Hannu & Lahelma, Antti 2004: Uusia kalliomaalauksia Päijät-Hämeestä. SM 2003.

referaatti

Timo Sepänmaa
Kalliomaalausten topografiaa

Tällä hetkellä (keväällä 2006) Suomesta tunnetaan noin 95 kalliomaalausta, joista muutama on tehty suuriin siirtolohkareisiin. Lisäksi tunnetaan kolmisenkymmentä punaväriäikkää tai muuten epävarmaa maalausta.

Artikkelissa tarkastellaan kalliomaalausten levinneisyyskuvaa Suomen mittakaavassa sekä levinneisyyden suhdetta muinaisiin ja nykyisiin vesistöalueisiin. Tarkastelun perusteella selvästi suurin osa maalauksista sijaitsee Kymijoen vesistöalueella, Päijänteen tai Saimaan muinaisten lasku—uomien varsilla. Kalliomaalaukset sijaitsevat joitakin harvinaisia poikkeuksia lukuun ottamatta vesistöjen muodostamien kulkureittien äärellä. Näyttää siltä, että kalliomaalauksia on tehty vain sisävesialueille, muinaisilta merenrannoilta varmoja maalauksia ei tunneta.

Artikkelissa pohditaan myös syitä, miksi kalliomaalauspinnat suuntautuvat pääasiassa lounaaseen, mutta eivät juurikaan kaakkoon. Pääasiallinen syy lienee geologisissa tekijöissä. Vaikka jäätikön etenemissuunnassa, kaakossa, on periaatteessa eniten kalliojyrkänteitä, ovat jyrkänteet tässä suunnassa usein peittyneet maakerrosten alle. Lisäksi yksi syy vinoutuneelta vaikuttavaan kalliomaalauspintojen suuntautumiskuvioon voi olla siinä, että jotkut maalaukset ovat havaittavissa vain auringonvalon kohdistuessa niihin. Iltapäivällä tapahtuneissa kalliomaalausten etsinnöissä aamupäivällä suorassa valossa olevat kohteet ovat olleet jo varjossa.

Timo Sepänmaa
On the Topography of Rock Paintings

Presently (summer 2006) there are about 95 known rock paintings in Finland, of which some have been made upon great separate boulders. In addition, there are about 30 spots of red-color paint or otherwise uncertain paintings.

The article observes the distribution picture of rock paintings in the scale of Finland, as well as the relationship of distribution to ancient and present water systems. On the basis of observations, we can see how clearly the greatest part of paintings are situated in the water system of Kymi river, and ancient deltas of Päijänne and Saimaa lakes. The rock paintings are situated, except for some rare exceptions, among

travelling routes formed by these water systems. It also seems that the rock paintings have been made only within sweet-water systems, for there are no known certain paintings from ancient seashores.

The article also contemplates on reasons why the rock painting surfaces are mostly oriented towards southwest, but not very much towards southeast. The main reason lies probably within geological factors. Even though there are theoretically most rock precipices in the southeast, the direction of the glacier movement, the precipices have there often been covered under layers of earth. Besides, one reason for this seemingly twisted orientation-figure of rock painting surfaces could be that some paintings can be seen only when sunlight falls upon them. In this way, the rock-painting searches missed some objects that had been in direct light during the forenoon, for in the afternoon they were already in the shadow.

Photo texts:

Cover photo: a rock painting is being investigated in Viherinkoski of Joutsa during the summertime of 2001. From the left: Seppo Kinos, Eero Siljander, Pekka Kivikäs. Photo: Timo Sepänmaa

Map 1. The rock paintings of Finland at the beginning of year 2006. Point = certain, circle = uncertain rock painting.

Map 2. The rock paintings southeast. Explanations: a) the delta of Päijänne from Heinola to Kuusankoski, b) the delta of Matkuslampi (aka the Mäntyharju route), c) the delta of Kärenlampi. The symbol explanations same as in the Map 1.

Graph 1. The orientation of rock-painting surfaces.

Graph 2. The situation of rock precipices in relation to the direction of movement of the continental glacier.

Graph 3. The relative number of rock precipices in different points of the compass, when the covering impact of loose soil has not been considered. The arrow describes the movement direction of continental glacier.

Graph 4. The relative amount of rock precipices in different points of the compass, when the covering impact of morene has been considered. The arrow describes the movement direction of continental glacier.

Graph 5. The coming directions of sunlight in the wintertime.

Graph 6. The coming directions of sunlight in the summertime.

Graph 7. The graphs 4 and 6 put one on top of the other.

Graph 8. The area common to graphs 4 and 6.

.....

ⁱ Seminaari pidettiin Keski-Suomen museon auditoriossa Jyväskylässä 8.4.2000. Järjestäjinä toimivat Keski-Suomen museo ja Suomen muinaistaideseura ry.

ⁱⁱ Poutiainen & Sepänmaa 2000.

ⁱⁱⁱ Kiitokset mm. Pekka Kivikkäälle ja Timo Jussilalle heidän antamastaan erilaisesta materiaalista ja tiedoista.

^{iv} Osittainen poikkeus tästä kaavasta on Kuusankosken Voikkaan Pakanavuoren maalaus, joka tosin on kohtalaisen lähellä muinaista vedenpintaa, mutta huomattavasti korkeammalla. Maalaus on kuitenkin veden pinnalta käsin nähtävissä ja lisäksi se sijaitsee useiden vesireittien kannalta hyvin keskeisellä kohdalla.

^v Ainakin Saimaalla (Etelä-Savon maakunnassa) tehdyissä muinaisjäännösinventoinneissa on havaittu, että pyyntikulttuuriasuinpaikkoja on erittäin vähän selkävesillä olevilla saarilla, vaikka muuten topografiset suhteet vaikuttaisivat hyvinkin suotuisilta asuinpaikkojen kannalta. Sen sijaan mantereen rannalla tai mantereen äärellä olevilla saarilla asuinpaikat ovat hyvinkin yleisiä. Tässä suhteessa eräs suojattomimmilta vaikuttavista kalliomaalauspaikoista on Punkaharjun Saukonsaaren Murrönvuoren maalaus Saimaan Pihlajavedellä. Pihlajavedellä on tehty nimenomaan vesialueen saaristoon ja ranta-alueisiin keskittynyt muinaisjäännösten inventointi vuosina 1993-4 (Lehtinen & Sepänmaa 1994). (Tuolloin Murrönvuoren maalausta ei vielä tunnettu.) Alueella on inventoitu myös muissa yhteyksissä. Maalaus sijaitsee varsin vähälöytöisellä alueella. Se on suurehkon, lähes "mantereisen" saaren rantakalliolla ja maalauksen kohdalta haarautuu saariston muodostamat reitit etelästä toisaalta pohjoiseen ja koilliseen, toisaalta luoteeseen. Asuinpaikat sekä seudun muut kalliomaalaukset painottuvat selvästi suojaisemmille sekä mantereisemmille alueille. Pihlajaveden saariin (venematkojen tai lossimatkojen taakse) kohdistunut inventointi-intensiteetti on yleensä ollut huomattavasti pienempää, kuin ympäröiviin mantereisiin alueisiin ja lähisaariin (teitse ja jalan saavutettaviin alueisiin) kohdistunut. Inventointityötä käytännön tasolla tunteville on selvä, että inventointien tulokset ovat (monista muuttujista johtuen) aina ainoastaan otoksia tutkitun alueen todellisesta muinaisjäännöskannasta. (Otosta ei tässä kuitenkaan pidä käsittää tilastotieteellisenä terminä, sillä eri alueiden välisiä muinaisjäännösinventointeja on lähes mahdoton verrata tilastollisesti keskenään.) Pihlajaveden inventoinnin tekijät ovat kuitenkin tehneet seudulla vuosia inventointityötä ja käyttivät Pihlajaveden inventoinnissa samoja oletuksia muinaisjäännösten sijainnista ja samoja menetelmiä niiden löytämiseksi maastossa kuin muissakin inventoinneissaan. Tässä suhteessa Pihlajaveden inventoinnissa tehdyt havainnot ovat vertailukelpoisia lähialueiden inventointeihin.

^{vi} Miettinen 2000, 48.

^{vii} Miettinen 2000, 151, 154.

^{viii} Esimerkiksi Varsinais-Suomen rapakivialueella lienee runsaasti kalliomaalauksille sopivia paikkoja. Paikalliset arkeologian harrastajat ovat alkaneet inventoida alueen kalliioseiniä keväällä 2001 arkeologi Jouni Taivaisen johdolla. Tiettävästi toistaiseksi maalauksia ei ole löytynyt.

^{ix} Nyman 1995, 325-333.

^x Ainakin: Luopioinen Salmenkallio; Puumala Syrjäsalmi. Kummastakin löytöinä kvartsi-

iskoksia. Muista kalliomaalausten ääreltä tehdyistä esinelöydöistä ks. esim. Kivikäs 2000, 16 + viitteet; Grönhagen 1994, uusimmista tutkimuksista, ks. Lahelma 2006.

^{xi} Paikalla kompassin avulla tarkasti mitatut suuntautuneisuudet sekä niiden jakaminen esimerkiksi 10 asteen luokkiin tuottaisi luonnollisesti suuremman määrän suuntautuneisuusarvoja ja tarkemman kuvan. Tällaista aineistoa ei kuitenkaan ole olemassa. Saatava tulos olisi joka tapauksessa käytännössä sama, joskin muodoiltaan "pehmeämpi".

^{xii} Aineistosta puuttuu kymmenkunta uusinta kalliomaalauslöytöä. Nämä eivät kuitenkaan muuttaisi kokonaiskuvaa.

^{xiii} Ks. myös Miettinen 2000, 25. Monet kalliomaalaukset ovat havaittavissa vain auringonvalon kohdistuessa niihin suoraan (pilvikerroksenkin läpi). Esimerkkinä on Kuhmoisten Pyhänpään muuten terävärajainen ja "selvä", mutta erittäin haaleasävyinen maalaus. Se on useimmille hahmotettavissa vain auringon suoraan sitä kohti paistaessa aamupäivällä. Iltapäivällä, maalauksen jäätyä varjoon, on se erittäin vaikeasti näkyvässä Tätä maalausta olisi tuskin löytynyt, mikäli sitä olisi etsitty paikan ollessa varjossa iltapäivällä. (Kyseinen kohde löytyikin viereistä, epämääräistä punaväriäikkää tarkastettaessa.) Kalliomaalausten inventointi lienee keskittynyt iltapäiviin (sekä harrastajien että ammattilaisten osalta), jolloin auringon vain aamupäivällä valaisemat kohteet jäävät usein havaitsematta..

^{xiv} Esitetty teoreettinen kalliojyrkänteiden esiintymiskuva toimii periaatteessa parhaiten suuntautumattomilla kallioalueilla, kuten graniitti- ja rapakivialueilla. Liuske- ja gneissialueilla kalliojyrkänteiden syntyyn on mannerjään etenemisliikkeen ja sulamisvaiheiden lisäksi vaikuttanut kalliomuodostuman oma suuntautuneisuus.

^{xv} Ks. esim. Miettinen 2000, 79-80; Poutiainen & Lahelma 2004.

^{xvi} Ajoituksesta esim. Carpelan 2000, 11-13; Jussila 1999; Miettinen 2000

^{xvii} Ks. Carpelan 2000 + viitteet; Carpelan 1974. Ks. myös Miettinen 2000, 61-62.

^{xviii} Tyypillisen kampakeramiikan varsinaisina syntyseutuina pidetään Laatokan etelä- ja kaakkoispuolisia seutuja, mutta mahdollisesti osa kaakkoisinta Suomeakin voidaan laskea tähän syntymäalueeseen.

^{xix} ainakin keramiikka-aineiston perusteella.

^{xx} Rapakivi on nimestään huolimatta yleensä melko kestävä. Sen sijaan säilymisen kannalta huonoja kivilajeja ovat monin paikoin ainakin itäisessä Suomessa esiintyvät tummat, "ruosteiset" (ilmeisesti rautapitoiset) helposti murentuvat liuskeet.

^{xxi} Esimerkiksi vuonna 2001 Keski-Suomesta löytyi 2-3 uutta kalliomaalausta, kaikki 0,5 km:n säteellä aiemmin tunnetuista maalauksista. Näissä löydöissä merkittävin panos oli arkeologian harrastaja Anna-Liisa Hakkaraisella. Vuonna 2003 Päijät-Hämeestä löytyi 6 kalliomaalausta järjestelmällisen, kalliomaalauksiin keskittyneen inventoinnin tuloksena (Poutiainen & Lahelma 2004).

^{xxii} Ammattilaisillakaan ei juuri ole mahdollisuutta käyttää työaikaa ja verorahoja kalliomaalausten etsimiseen.